

Rebut: 20/VI/2015
Acceptat: 22/VII/2015

EL PROGRAMA CULTURAL DE JOSEP MIQUEL GUÀRDIA I EL PROJECTE D'ESTUDI DE JOAN ESTELRICH*

Sílvia COLL-VINENT
Universitat Ramon Llull
Josefina SALORD RIPOLL
Institut Menorquí d'Estudis

Menorca, en els darrers 150 anys, ha produït, entre altres homes de ciència, tres de primera categoria: Orfila, el toxicòleg, Quadrado, l'historiador, i Guàrdia, el metge humanista. Quadrado, a desgrat de la seva devoció tardana a les llengües vernacles i a desgrat de la fundació de *La Palma*, no pot considerar-se un renaixentista. Orfila i Guàrdia es feren ciutadans francesos. Si hagués existit ja aquí una certa densitat cultural, Orfila i Guàrdia haurien possiblement tornat. Les cultures fortes són servides i realitzades pels homes que determinen de desplegar-se damunt una terra, que els és ensems bressol, tomba i glòria. L'emigració contraria els designis divins. Orfila escriu encara en català la seva correspondència familiar. Guàrdia descobrí la Renaixença catalana, a les darreries de la seva vida. A desgrat de reticències i crítiques inadequades, Guàrdia, i no sols com a primer editor i traductor de Bernat Metge, és una figura allunyada i curiosa de la nostra Renaixença. El català arcaic que escriu, quan té gairebé oblidat el seu menorquí natiu, té quelcom de prodigi.

Joan Estelrich

Les línies reproduïdes més amunt procedeixen d'un dels textos autògrafs que Joan Estelrich havia escrit en 1918 per a un volum que estava preparant sobre Josep Miquel Guàrdia.¹ Gràcies als dietaris d'Estelrich sabem que el llibre havia estat un encàrrec d'Eugeni d'Ors i que hi va estar treballant intensament tot al llarg de 1918 i de bona part de

* Aquest estudi s'inscriu en els projectes FFI2013-42674-P, «La estética española: las ideas y los hombres (1850-1950)», i FFI2015-67751-P, «El mundo de ayer: la figura del escritor-periodista ante la crisis del nuevo humanismo (1918-1945)», finançats pel Ministeri d'Economia i Competitivitat.

1. Bona part de la documentació inèdita manejada en aquest treball es troba al Fons Joan Estelrich, avui dipositat a la Biblioteca de Catalunya, dins de la capsa *Guàrdia*, dividida en 16 carpetes numerades. La cita reproduïda correspon a FJE, Guàrdia, carp. 1.3.

1919.² Estelrich s'havia establert definitivament a Barcelona el setembre de 1917, i volia obrir-se camí en el món de la cultura, aleshores «feu de l'Ors», segons les seves paraules. Col·laborava en aquells anys a la revista *Quaderns d'Estudi*, a la col·lecció Minerva (on va publicar el 1918 una traducció d'uns fragments de *News from Nowhere*, de William Morris), i assistia a les conferències d'Eugeni d'Ors i al Seminari de Filosofia, almenys durant el curs 1918-1919 (Jorba, 2014). Als dietaris podem resseguir, a partir del 4 de març de 1918, la gestació de l'encàrrec del volum, que en un principi havia de ser una biografia, però més endavant es va desdoblar en una biografia i un estudi,³ acompanyat d'una antologia de textos, com veurem. El volum d'Estelrich sobre Guàrdia es deu, sens dubte, a la vinculació professional i intel·lectual amb d'Ors.

El llibre, però, va tenir una gestació difícil i carregosa, fins al punt que Estelrich el volia deixar córrer per dedicar-se a l'estudi sobre Kierkegaard.⁴ Segurament el va interrompre un temps llarg, perquè encara era a punt de publicar-se en una data tan tardana com el novembre de 1925 (Palau, 1925). Havia d'aparèixer, amb el títol *J. M. Guàrdia i els seus escrits filosòfics*, com a número 2 d'«El ram de l'olivera», una col·lecció d'assaig de la Llibreria Catalònia, de la qual *Entre la vida i els llibres* del mateix Estelrich en fou el quart volum.⁵ L'emblema gràfic de la col·lecció, estampat a la portada, era un ram d'olivera representant Minerva, deessa romana de la saviesa. Com tants d'altres projectes de l'intel·lectual mallorquí, però, aquest no va arribar mai a port.

El material conservat a la capsa *Guàrdia* del Fons Joan Estelrich correspon sobretot al recopilat per a la confecció del volum encarregat per d'Ors, és a dir, són escrits sobre Guàrdia redactats entre 1918 i 1919, més alguns retalls de premsa, bibliografia i extractes de l'obra del metge polígraf. No fa estrany que d'Ors encomanés l'obra (per publicar-la, en principi, com a volum a part dels *Quaderns d'Estudi*) a un jove col·laborador illenc que havia fet el batxillerat a Menorca i coneixia bé la Biblioteca Pública de Maó, que conserva l'obra de Guàrdia: podia tenir fàcil accés a materials sobre el metge menorquí.⁶ Des d'aquest guiatge d'Eugeni d'Ors, documentat al dietari d'Estelrich, haurem de destriar el

2. Vegeu Estelrich, 2012: 39, 67, 97, 157. L'interès d'Estelrich per la figura de Guàrdia és, però, anterior a l'encàrrec d'Eugeni d'Ors, com es veu en els fragments següents del dietari inèdit: «En Pugès, editor de *La Veu* i altres publicacions, ha estat molt amable amb mi; me comprarà els llibres que he menester per escriure a *La Veu* sobre assumptes portuguesos; m'ha dit que podia col·laborar al magazine *D'Ací d'Allà*; començaré amb una biografia amb retrat de Guàrdia» (31.I.1918). «El dia abans de partir de Barcelona (pel servei militar a Mallorca) vaig parlar llargament amb l'Eugeni d'Ors; tractarem de diverses qüestions literàries relacionades amb Minerva i havent jo retret el nom d'En Josep Miquel Guàrdia m'encarregà que fes una biografia i un estudi de la seva obra» (4.III.1918). Les referències a Guàrdia són molt nombroses en els dietaris que romanen inèdits, del 1918 (gener, març i desembre) i 1919 (gener-abril, juliol, setembre-desembre). Ens referim a aquests amb la data de l'entrada. Els hem llegit en una còpia per gentilesa de Manuel Jorba.

3. Entrades del 3.IV i 5.IX.1919.

4. Entrada del 22.III.1919.

5. *Entre la vida i els llibres* feia part d'una sèrie dedicada a l'obra completa d'Estelrich (Graña, 1996: xxiv). El primer volum d'«El ram de l'olivera» fou *Poetes i crítics*, de J. M. Capdevila; el tercer, el *Breviari crític, I (1923-1929)*, de Manuel de Montoliu.

6. Entrada del 4.III.1918. Cf. nota 46. Sobre l'activitat menorquina d'Estelrich, vegeu Graña, 1997; Salord, 2012; Coll-Vinent, 2015.

contingut de les carpetes varies de la capsà. Un full autògraf ens dona una idea del guió del llibre que mai no es va publicar. Havia d'incloure aquests aspectes de Guàrdia: «hispanista catalanòfil», «metge filòsof», «pedagog», «patriota», «pàgines per a l'antologia».⁷ Tres de les setze carpetes es consagren al vessant de Guàrdia com a figura cultural de la Renaixença.⁸ Aquest és l'aspecte que ens convé perfilar per entendre l'interès noucentista per la seva figura.

GUÀRDIA I LA RENAIXENÇA

Josep Miquel Guàrdia (1830-1897), nat a Alaior però educat i doctorat a Montpeller en Medicina i a París en Lletres, ja comptava amb una obra considerable com a historiadore i filòsof de la Medicina (Carreras, 1951), com a humanista i gramàtic de les llengües clàssiques (Paredes, 2000) i pedagog (Petrus, 1985) quan va voler incorporar-se decididament a la cultura catalana de la Renaixença després dels articles dedicats a Ramon Llull als anys seixanta (Salord, 2003). La semblança escrita en francès per una de les seves filles, Madeleine Brunon, explica que Guàrdia va perdre la seva plaça a l'École Monge de París el 1883, i hagué de treballar en «un collège municipal où l'on n'enseignait pas les humanités»; llavors ocupà el seu temps lliure escrivint una història de la medicina, d'una banda, i, de l'altra, mantenint una intensa correspondència amb homes de lletres catalans i fent treballs sobre la literatura del seu país d'origen, incloent-hi l'edició de *Le Songe* de Bernat Metge (1889).⁹

L'aproximació de Guàrdia als cercles de la Renaixença catalana es pot seguir gràcies a la seva introducció a *Le Songe* i a un epistolari interessantíssim estudiat per Marçal Pascuchi des dels anys vint però publicat molt més tard després d'atzars diversos (Pascuchi, ed., 1984).¹⁰ La relació s'inicià l'estiu de 1886, quan Guàrdia entrà en contacte amb Josep Balari i Jovany, catedràtic de grec a la Universitat de Barcelona i lingüista, que aquell setembre feia una estada a París per estudiar a la Bibliothèque Nationale. Segurament devia haver escrit a Guàrdia abans d'anar-hi, però en tot cas durant l'estada havia conegut la família de l'erudit menorquí, classicista com ell, i li escrigué, havent tornat a Barcelona, el 4 d'octubre de 1886. D'aquesta carta es desprèn la voluntat d'introduir Guàrdia, a petició d'aquest, en el cercle d'erudits que es reunia a la llibreria barcelonina d'Àlvar Verdaguer. Sembla que Guàrdia tenia especial interès a ser conegut per Verdaguer (que era també editor) i, sobretot, per Marià Aguiló (bibliotecari de la Universitat de

7. FJE, Guàrdia, carp. 16. És al darrer full d'unes anotacions autògrafes sobre l'obra «Antonio Pérez / L'Art de gouverner».

8. FJE, Guàrdia, carp. 10, 11 i 13.

9. FJE, Guàrdia, carp. 9: *Aperçu sur la vie du Dr. J.-M. Guardia*, text mecanografiat, 21 f., p. 18. Al peu: Rouen, 25 Mai 1919; signat per M. B. G [Madeleine Brunon Guardia]. Cf. l'entrada del 4.IX.1919 i, més avall, nota 46.

10. Citem aquest epistolari, a partir d'ara, pel núm. de carta i la pàgina de l'ed. Pascuchi 1984. Vegeu també Pascuchi, 1927 i 1928.

Barcelona i llavors màxim expert en bibliografia catalana antiga). Balari ho féu, coincidint aquell dia amb Aguiló i Valentí Almirall, entre d'altres, i s'esforçà a donar una bona imatge del seu amfitrió a París:

Estan donchs enterats no sols de que vosté es doctor en medecina y en lletres, sino que també es com ja ho sabian, filólech, humanista y helenista; mes ignoraven lo que es molt important de saber, que vosté de fa molts anys s'está ocupant de cosas de Espanya y de literatura catalana abans de la restauració dels Jochs Florals en 1859. Lo coneixement de la llengua desde'l breçol y'ls estudis literaris que te fets y anirá fent donan motiu á esperar que mes tart ó mes dejorn, la literatura catalana se veurá enriquida ab una obra fundamental deguda al seu talent y á sa ploma.¹¹

A més a més, Balari li proporcionà *motu proprio* el contacte amb Gaietà Vidal de Valenciano (catedràtic de geografia i editor de la traducció catalana medieval de la *Commedia*, impresa el 1878 per Àlvar Verdaguer) i amb el jove Antoni Rubió, «fill del Degà de Filosofia y Lletres D. Joaquim [Rubió i Ors], qui, com vostè no ignora, en sas lliçons de literatura espanyola esplica un poch de literatura catalana»; Rubió i Lluç, diu Balari, «rebé la notícia ab satisfacció, y jo me'n vaig alegrar porque ell podria en son lloch y temps adoptar la obra com de text» (probablement es refereix a *Lo somni*). El 21 d'octubre, Vidal de Valenciano es posa en contacte amb Guàrdia i li envia la seva novella *Rosada d'estiu*.¹² A partir d'aquest moment es produeix un intercanvi d'informacions bibliogràfiques, començant amb la segona carta de Balari, de 22 d'octubre, que tramet, en atenció a l'entusiasme de l'amic pel «Beato Ramon», un exemplar de la memòria *Ramon Llull, alquimista*, llegida per Josep Ramon de Luanco a l'Acadèmia de Ciències Naturals i Arts de Barcelona, agraïnt-li els bons consells rebuts a la biblioteca de París. En la mateixa carta, Balari informa que Aguiló «agrahí lo que vostè diu respecte d'ell» però lamenta que «en quant a la Bibliografia catalana no me'n digué un sol mot» i que tampoc ha tingut èxit la petició dirigida a l'arxiver Manuel de Bofarull perquè era fora de Barcelona, i promet insistir-hi.¹³ Encara que la correspondència és parcial i costa saber quins eren exactament els encàrrecs de Guàrdia, sembla prou clar que tenia especial interès a obtenir informació de bibliografia catalana antiga —el catàleg que llavors preparava Aguiló, encara inèdit— i d'arxiu per tal de completar els coneixements de la pròpia investigació a la Biblioteca Nacional de França i de l'obtinguda amb bibliografia secundària. Li mancava l'accés directe als testimonis antics conservats a Barcelona; per això, diu Balari encara a la mateixa carta, «deixant per ara les investigacions d'Arxiu, me dedico a llegir obras manuscrites que's troban á la Biblioteca de [la Universitat de] Barcelona no oblidant les recomanacions de vostè».

La negativa d'Aguiló explica la reacció de Guàrdia, molt pròpia del seu temperament i la condició de *maverick* de la filologia però amb plena formació francesa i autor de re-

11. Carta 18 (de Balari a Guàrdia, 4.X.1986), p. 489. La llibreria d'Àlvar Verdaguer actua de centre neuràlgic per als contactes de Guàrdia: vegeu per exemple les cartes 13 (de Guàrdia a Rubió i Lluç, 14.III.1892), p. 476, i 14 (de Guàrdia a Rubió i Lluç, 24.IV.1892), p. 479.

12. Carta 16 (de Vidal de Valenciano a Guàrdia, 21.X.1986), p. 487.

13. Carta 19 (de Balari a Guàrdia, 22.X.1986), p. 492-493.

putats manuals de llengües clàssiques. Adreçant-se a Rubió i Ors (amb qui devia haver entrat en contacte via Balari, com hem vist), diu el 19 de febrer de 1887, traçant un programa d'edicions:

Condenaría al Sr. Mariano Aguiló a concluir cuanto queda incompleto de su Biblioteca Catalana, y á publicar su inédita bibliografía; al Sr. D. Antonio de Bofarull, á refundir las crónicas que tiene publicadas, añadiendo otras; al Sr. Caietano Vidal de Valenciano á que continuara la interrumpida publicación de la Comedia de Dante traducida por Andreu Febrer; al amigo Balari á que se diese prisa á publicar la gramática histórica y el vocabulario etimológico de la lengua catalana que va preparando; al Sr. D. Manuel de Bofarull, á preparar nueva edición de las crónicas de Miguel Carbonell, aprovechando las correcciones de Gerónimo Zurita, en la edición de la Biblioteca nacional de París; y á Vd., muy Señor mío y dueño, á trabajar en un texto esmerado del metafísico poeta Ausias March, con su debido comentario, y una buena edición genuina y correcta de los versos del malogrado rector de Vallfogona, con todos sus requisitos.¹⁴

El comentari traspua un aire d'alliçonament que no devia ser-li gaire favorable, tot i que Vidal de Valenciano li fou un mitjancer fidel, com veurem. Més taxatives són les repetides condemnes als erudits de *Romania*, revista capdavantera de la filologia romànica francesa: «Bastante me gustan estos estudios; pero de ningún modo puedo tragar las pesadas distracciones de los que se han enseñoreado de ellos en la Romania y otras revistas por el estilo, que no sirven sino para recoger y acopiar materiales».¹⁵ Per al·lusions, es deu referir sobretot a Alfred Morel Fatio, filòleg conspicu de *Romania*, que entre 1875 i 1880 havia dirigit el departament de manuscrits de la Bibliothèque Nationale i va publicar el catàleg dels còdexs espanyols (catalans inclosos) el 1892.¹⁶ Les relacions no eren gens bones, com comprovarem més endavant, i és ben possible que Guàrdia hi veiés un rival poderós, ja que es pot sospitar que ell es considerava la persona idònia per contribuir, per virtut de l'accés immediat a la Bibliothèque Nationale, a un catàleg d'obres catalanes antigues, i per editar-ne més d'una.

Rampells a banda, Guàrdia tenia una clara voluntat d'integrar-se al moviment de la Renaixença a través dels contactes adquirits gràcies a Balari (López, 1984: 425). D'una carta a Àlvar Verdager de 9 de maig de 1888 es desprèn l'interès primordial en la cata-

14. Carta 1 (de Guàrdia a Rubió i Ors, 19.II.1887), p. 432-433.

15. Carta 2 (de Guàrdia a Rubió i Ors, 8.V.1887), p. 435.

16. Col·laborador de *Romania* des del 1874, el romanista i hispanista francès Alfred Morel Fatio (1850-1924) fou catedràtic de literatures de l'Europa meridional al Collège de France des de 1885 i autor del magnífic *Catalogue des manuscrits espagnols et des manuscrits portugais* (París: Bibliothèque Nationale de France, 1892), que havia anat elaborant molts anys abans. També fou autor de treballs sobre matèria catalana com ara *Le Roman de Blanquerna: notice d'un manuscrit du XIV^e siècle appartenant à la bibliothèque de E. Piot* (París, 1877) o les *Notes et documents pour servir à l'histoire des juifs des Baléares sous la domination aragonaise du XIII^e au XV^e siècle* (París, 1882). Guàrdia mostrarà en més d'una ocasió el seu menyspreu per la revista *Romania*. Diu a Rubió i Lluch, per exemple: «ha de saber que dels catalanistes de París no tenen que fiar molt en Catalunya, perque la gent de la Romania i de la Revue critique, sempre volen fer de mestres y saberho tot»: carta 10 (de Guàrdia a Rubió i Lluch, 7.IX.1889), p. 463.

logació de manuscrits catalans, cas del recent inventari dels de la Biblioteca de S. M. a càrrec de Jaume Massó i Torrents:

Ventura tindríem si, despues de passada revista de les biblioteques de Espanya ahont hi ha manuscrits catalans, principalment de les del Escorial, Valencia, Palma, Barcelona, Saragossa y altres de Catalunya, [Massó] completave la colecció ab les notícies dels manuscrits catalans a París, Londres, Munich y algunes altres ciutats d'Europa. Així veuríem formarse un bon repertori de les obres mss. Catalanes, la major part inèdites o de edicions tan rares, que de poch son conegudes.¹⁷

L'any següent, adreçant-se al jove Massó i Torrents, deixa entendre que cerca de situar-se com a erudit català, en oposició als romanistes «filo-catalans»:

De romanistes filo-catalans pot ser que n'hi haga alguns fora de la patria catalana; però en coses propies é de casa no convé als catalans que sien tributaris dels estrangers. Cada hù fasse la bugada á casseva, é no esperem que vengue la bugadera de fora á nedejar la roba bruta [...] Als romanistes de Catalunya toca o pertany la obligació de fer una biblioteca dels antichs autors catalans [...]¹⁸

Exemples ben clars d'aquesta hipotètica contribució de París estant es troben en la carta adreçada a Rubió i Lluch el 9 de juliol de 1890, la més interessant en aquest sentit.¹⁹ Hi afirma que Vidal de Valenciano li ha dit que la Reial Acadèmia de Bones Lletres projecta una Biblioteca d'Autors Catalans, i a Guàrdia li falta temps per programar-ne uns quants volums després de dir que farà el possible «per a treure del fossà» alguns autors catalans, ja que «per aquí [París] no falten bons manuscrits Catalans». Al·ludeix a alguns d'aquests i concreta en el cas dels *Proverbis* de Jafudà Bonsenyor, ja editats per Balari a la *Revista Catalana*: «tinch preparada la part de critica verbal, revista l'edició de l'amich Balari, é notades totes les variants [del manuscrit de París]», i anuncia que aviat «vaig á la Biblioteca nacional pera estudiar les dues Biblies catalanes», mentre insisteix que l'empresa ha d'excloure els romanistes estrangers («No voldrà la Academia Catalana de Barcelona que gent de fora fasse lo que á ella li toca é de dret pertany»). No sabríem assegurar fins a quin punt la col·laboració que ofería era solament patriòtica, com Guàrdia afirma repetidament, o cercava també algun rèdit. S'entén bé, però, que l'autoritat de Morel Fatio devia ser un obstacle a la intenció d'esdevenir, diguem-ho així, el corresponsal a París de l'erudició catalana.

La complicitat amb què parla en aquesta darrera carta a Rubió i Lluch s'explica per-

17. Carta 6 (de Guàrdia a Àlvar Verdaguer, 9.V.1888), p. 446.

18. Carta 7 (de Guàrdia a Massó i Torrents, 13.VIII.1890), p. 449. Una mica més endavant, afirma: «Desconfieu del filolech mecanich que te lo cor encara mes aixut que lo cervell. Molts d'aquets teolechs de la filosofia romànica semblen a les taronges è llimones de molta toxà é de poch suc. No falten barbaros en les terres de Romania, e quant mes barbaros mes presumits». I a la carta 1 (de Guàrdia a Rubió i Ors, 19.II.1887), p. 432, afirma: «Esto de publicar ediciones nuevas de autores viejos, es cosa de los nacionales. Si yo tuviera crédito y algún poder en la república literaria, algunas providencias tomaría que sin duda habían de redundar en pro de nuestra literatura catalana».

19. Carta 11 (de Guàrdia a Rubió i Lluch, 9.VII.1890), p. 464-466.

què Guàrdia el 1889 havia publicat l'edició de *Lo somni* de Bernat Metge, amb el text català i la traducció al francès, un *capolavoro* en aquell moment i prova fefaent de la seva contribució a la Renaixença. Avui costa catalogar-la amb precisió per una peculiaritat que defineix la situació de Guàrdia: la va fer imprimir a Bordeus però l'edità simultàniament a París (Alphonse Lemerre) i a Barcelona amb el doble peu d'Alphonse Piaget (llibreria francesa al número 20 de la Rambla del Mig, que depenia de la de París) i Álvaro Verdaguer (al número 9, encarregada de distribuir-lo en el circuit que ja coneixem).²⁰ L'elaboració d'aquesta obra cabdal completa el panorama de les relacions de l'erudit menorquí amb els cercles de la Renaixença.

El 24 de març de 1889 Guàrdia informa Rubió i Ors que ja té començada la impressió de *Lo somni*, tasca de la qual suposa que ja tenen notícia Antoni Rubió i Lluch i l'amic Vidal [de Valenciano].²¹ Hi remarca la negativa de Marià Aguiló d'assistir-lo amb el manuscrit de la Universitat de Barcelona i altra informació:

Llastime es, en veritat, que de tan bon escritor sapiguem tan poch. Alguna noticia mes complerta haguera pogut darmos lo Bibliotecari de la Universitat de Barcelona: pero no ha volgut fer, per mes que li hage demanat l'amich Vidal, y vosté pot creurer, estimat y venerat amich, que mes greu m'sab per ell que per mi mateix. Com á Metge, consider que lo dit Bibliotecari deu patir una malaltia, vull dir una mania crónica e incurable. Que'el dimoni li perdoni la mala criansa. Asso no es raro en Mallorquins.

I més endavant li demana:

Li estimaria tambe que pogues enviarme alguna noticia sobre en Bernat Metge y'ls manuscrits del Sompni. Si no m'ajuden els Catalans de Catalunya, qui m'ajudarà?²²

Efectivament: Guàrdia havia emprès aquesta edició basant-se només en el manuscrit de París, i sense accés al de la Universitat de Barcelona, el millor, i certament la tenia a la impremta quan escriu la carta citada, ja que la introducció està datada el mateix 24 de març. Amb tot i la queixa, alguns amics catalans el van ajudar, encara que alguns resultats arribessin una mica tard. A la introducció, Guàrdia paga el deute a Francesc de Bofarull i Sans (arxiver i fill de Manuel de Bofarull), Antoni Rubió i Lluch i Gaietà Vidal de Valenciano.²³ El primer li havia enviat tres documents inèdits de l'Arxiu de la Corona d'Aragó aprofitats en establir la biografia de Bernat Metge; Vidal de Valenciano li havia tramès còpia de l'estudi i els documents que acompanyaven l'edició del *Valter e Griselda* a càr-

20. Hem consultat un exemplar de l'edició de Barcelona (Guàrdia, 1889), la que posseïa Estelrich.

21. Carta 3 (de Guàrdia a Rubió i Ors, 24.III.1889), p. 437-439.

22. Ibídem, p. 438. Guàrdia critica durament Aguiló en la «Introduction» a *Le Songe*: «Cet homme compétent entre tous, qui serait incontestablement le premier des Catalanistes catalanisants, s'il consentait à se montrer moins avare de son savoir, plus communicatif et plus prodigue de ses ressources; cet homme singulier, qui a tant promis et si peu tenu; qui a commencé tant de publications qui restent inachevées; cet homme bizarre jusqu'à la manie, que quelqu'un a comparé au dragon de la fable, couché sur son trésor, et qui mérite le surnom d'Harpagon des lettres» (Guàrdia, 1889: XLV). La crítica a Aguiló arribà a *L'Avenç* en carta a Massó i Torrents de 14.V.1890 (Guàrdia, 1998: 38).

23. Guàrdia, 1889: LXXIV i LXXXIII. Guàrdia s'equivoca i escriu A. Bofarull Sans.

rec de Marià Aguiló;²⁴ Rubió i Lluch li oferí, a través de Vidal de Valenciano, una substancial notícia sobre Metge, amb bibliografia.²⁵ Tot això fou aprofitat en la redacció de la introducció a *Le Songe*. Restava el problema dels manuscrits, i se n'ocupava Josep Balari, vist que Aguiló s'hi havia negat. Al capdavant, Balari no solament col·locà el text de Guàrdia amb el manuscrit de la Universitat de Barcelona, sinó que també demanà a Miquel Victorià Amer que anotés les variants del manuscrit que aquest posseïa (avui a la Biblioteca de l'Ateneu Barcelonès);²⁶ tot això permeté a Guàrdia introduir, en un segon estadi, una notícia sobre els tres manuscrits, un apèndix amb les principals variants i una fe d'errata per corregir la pròpia anotació ja impresa, tal com explica en el *post scriptum* datat el 12 de juny (Guardia, 1889: CI-CII).²⁷ Encara després, li arribà el discurs de Rubió i Lluch en ingressar a l'Acadèmia de Bones Lletres (*El renacimiento clásico en las letras catalanas*, 1889), del qual Guàrdia acusa rebut en un segon *post scriptum* datat el 25 de juny. Per carta a Rubió i Lluch de 7 de setembre de 1889, sabem que fa prop d'un mes que està acabada l'obra («y es un tom bastante bonich d'un poch mes de 450 planes») i que la venda es feia per mitjà de la casa del corresponsal a Barcelona de l'editor parisenc Lemerre, i a través d'Álvaro Verdaguer, distribuïdor.²⁸

Tot comptat, i raons de Marià Aguiló a banda, no diríem pas que Guàrdia fos desassistit pels acadèmics catalans de la Universitat i de les Bones Lletres. La seva benemèrita edició de *Lo somni* nasqué com una iniciativa pròpia. Francesc de Bofarull hi va contribuir des de l'Arxiu de la Corona d'Aragó; Rubió i Lluch la conegué i hi ajudà, mentre elaborava independentment una visió històrica de conjunt més completa i afinada. Filològicament parlant, la urgència de Guàrdia portà a una edició basada en el pitjor manuscrit (per molt que els apèndixs el corregissin gràcies a Josep Balari). La ressenya de Morel Fatio al volum XIX (1890) de *Romania* fou tan criminal com erudita, però l'edició de Guàrdia deixà una petja editorial i la llegiren amb profit posteriors estudiosos de Metge, començant per Josep Coroleu. Josep Yxart en va fer l'avaluació de conjunt més compensada: reconeixia el valor de les edicions de textos antics quan eren bons, com *Lo somni*, sense entrar en distincions filològiques, i alhora criticava que aquesta orientació menysgués la producció literària catalana: «el Sr. Guardia es de los que no excusan la menor ocasión para mostrar el mayor desprecio por cuanto produce nuestra literatura contemporánea», i esmentava una nòmina d'autors, de Verdaguer a Guimerà, Milà i Costa i Llobera (Yxart, 1890: 104-105). No va perdre l'ocasió de criticar l'erudició de Guàrdia per la «letra muerta», tal com es manifestava en la introducció i els apèndixs, per tal de defensar els treballs més interpretatius de Menéndez y Pelayo, Rubió i Lluch i el de Coroleu sobre *Lo somni*.

Aquesta qüestió mereixeria un treball més atent a la història de la filologia, que ara no hem d'emprendre. Aquí convé considerar l'edició de *Le Songe* com la mostra concreta

24. Carta 17 (de Vidal de Valenciano a Guàrdia, 3.II.1889), p. 488.

25. Carta 21 (de Rubió i Lluch a Vidal de Valenciano, 31.I.1889), p. 495-496.

26. Per als manuscrits de *Lo somni*, vegeu Riquer, 1959: *199-202.

27. De la carta 20 (de Balari a Guàrdia, 4.II.1889), p. 494, es dedueix que Balari l'havia ajudat en l'anotació enviant-li una llista de notes lèxiques.

28. Carta 10 (de Guàrdia a Rubió i Lluch, 7.IX.1889), p. 462.

d'un programa d'actuació cultural ben perfilat: recerca, catàlegs, edicions, ensenyament, model de llengua.

L'aportació de Guàrdia al programa de la Renaixença ja ha estat fixada i valorada a partir dels articles publicats a *L'Avenç* (Salord, 1998; Salord, 2003). Interessa ara seguir els fils d'aquest programa atenent a la introducció a *Le Songe* i a les cartes que n'acompanyen el curs de l'edició. El projecte de Guàrdia es resumeix en una carta a Rubió i Lluch:

Regenerar la literatura patria, poch menys que morta de tres segles ençà, per la resurrecció dels escriptors catalans del bon temps, nodrint la joventut catalana de les escoles del suc é medula dels autors grechs é latins: tal era, mon estimat amich, la meua idea. Jo pensava que vós é en Balari, amb alguns altres de bona voluntat, feriu de manera que mon projecte, inspirat del mes pur patriotisme é ardent amor á les lletres, no fos quimera ni somni de orat. Les dues patries que tinch jo, la natural catalana, é la francesa d'elecció, la primera posseeix mon cor; é tot lo que sé per haverho apres en la segona, li pertany com a cosa seva. De manera qu'en tot lo qu'he fet é provat de fer segons les poques forces individuals, no he tingut altres mires de vanagloria ó interes, sinó ganes de que no fos esteril l'amor del fill envers sa mare.²⁹

En una carta posterior, afina la tesi en els tres punts següents:

La meua tesis, bé la sabeu vos e los altres amichs de la Universitat e de la Academia: aprendre la vera llengua catalana, estudiant los escrits dels autors qui la sabien; corregir e rectificar la llengua actual conforme a la tradició; fortificar la instrucció secundaria tant decadent en Espanya per medi de les humanitats qui sont la font de vida.³⁰

És un projecte patriòtic, les peces principals del qual Guàrdia va articulant al llarg de les cartes i de l'extensa introducció a *Le Songe*. Incidia, en primer lloc, en la creació d'una biblioteca selecta d'autors catalans.³¹ Com ja hem vist, a la carta que envià a Rubió i Lluch el 9 de juliol de 1890 feia referència explícita als «projectes de la Academia de Bones Lletres respecte de la publicació de una Biblioteca d'autors Catalans»: ja no es tracta d'una idea sinó d'un projecte en marxa.³² Més endavant, explica així a Rubió i Lluch els beneficis de tal empresa:

Vos, amich, e en Balari, ab la ploma e ensenyant en la catedra, podeu contribuir á la renaxensa seria de les lletres catalanes, e alguna cosa ha de fer per elles la Academia de Bones Lletres, publicant llibres nous e noves edicions dels vells. En tenir Catalunya una biblioteca selecta dels autors catalans, tota la gent il·lustrada voldrà llegirlos, e quedarà la llengua fora de perill.³³

29. Carta 12 (de Guàrdia a Rubió i Lluch, 17.XII.1891), p. 469.

30. Carta 13 (de Guàrdia a Rubió i Lluch, 14.III.1892), p. 475.

31. Carta 7 (de Guàrdia a Massó i Torrents, 13.VIII.1890), p. 450 i carta 10 (de Guàrdia a Rubió i Lluch, 7.IX.1889), p. 462-463. Cf. Guàrdia, 1889: XXXIII-XXXIV.

32. Carta 11 (de Guàrdia a Rubió i Lluch, 9.VIII.1890), p. 464.

33. Carta 14 (de Guàrdia a Rubió i Lluch, 24.IV.1892), p. 479.

Dins aquest projecte d'edició de clàssics catalans, Guàrdia posava un èmfasi especial en la literatura catalana en prosa: la glòria de la literatura catalana, creia, havia vingut «de la prosa clara, neta, familiar e no gens academica, encarnada en obres duraderes de moral, d'història, de filosofia practica e fins d'imaginació, essent així que l'escriptor català no cerca la veritat fora de la realitat, ni acostuma a caminar per les tenebres sense llum».³⁴ N'eren models, en un lloc molt destacat, les cròniques, però també la prosa d'Eiximenis —a qui considera el més il·lustrat dels polígrafs catalans— i després la de Ramon Llull:

Sí, Señor Joaquín, la prosa catalana de la edad media corre pareja con lo mejor de las modernas literaturas; y es tanta la admiración que profeso á nuestros cronistas y autores morales, que siento en el alma que obras de tan relevadas prendas como las del fecundo y enciclopédico Francisco Ximenis, sin hablar de otros prosistas castizos, queden sepultadas en unos pocos manuscritos medio carcomidos, ó en ediciones únicas de los primeros años de la imprenta.³⁵

Hi entrava també la prosa de Bernat Metge —«En Bernat Metge te sal y fel, y mel y pebre, y moltíssima habilitat», afirmava.³⁶ Guàrdia tancava la introducció a *Le Songe* amb el desig de fer-lo esdevenir un llibre de text d'un curs seriós de llengua catalana, i finalment un llibre clàssic: «Puisse l'impression rendre ce livre classique» (Guàrdia, 1889: CI).

En el programa de Guàrdia destaca una visió àmplia del projecte de restauració de la llengua catalana, que havia de començar amb l'edició dels autors catalans medievals, però que no acabava aquí. La visió de l'erudit aspirava a un programa de base humanística, de model francès, el qual, de la mateixa manera que predicava un concepte ampli de medicina que s'estenia a l'humanisme, també creia en la continuïtat dels clàssics fins a la Renaixença sense limitació temàtica (Pascuchi, 1928). Dels clàssics llatins i grecs als nacionals, abraçant també els llibres sagrats, tot plegat havia de contribuir, segons ell, al tresor de la llengua, a la regeneració de la llengua catalana. De l'Acadèmia de Bones Lletres havien de sortir els qui s'ocupessin d'editar els clàssics, per fer-los accessibles als lectors:

La traducció catalana dels llibres sagrats és un tresor de la nostra llengue riquíssim, é una font pot ser més abundant que la pregonna mina de Ramon Llull é de n'Eiximenis. Quant tench un poch de temps, vaig á la Biblioteca nacional pera estudiar les dues Bibles Catalanes. Dies passats acabí de llegir d'un cap á l'altre les vides de Sants, que he tingut prop de cinch mesos en casa [...] És preciosíssim per la llengua, é no sé si he llegit cosa mes antigues. Ja veis, amich, que no falten or, argent é joyes. Falten argenteres é mestres. De la Academia han de sortir.³⁷

És més que probable que ell mateix es prestés a ser un dels «argenteres» que podria continuar fent feina, ja acabada l'edició de *Lo somni*, comptant amb el suport de l'Acadèmia. Si volia obrir-se camí en aquesta direcció, havia d'establir unes bones relacions amb

34. Carta 8 (de Guàrdia a Mossèn Jaume Collell, 15.II.1892), p. 455.

35. Carta 1 (de Guàrdia a Rubió i Ors, 19.II.1887), p. 432.

36. Carta 9 (de Guàrdia a Rubió i Lluch, 2.VI.1889), p. 460.

37. Carta 11 (de Guàrdia a Rubió i Lluch, 9.VIII.1890), p. 465.

les personalitats de la cultura que ocupaven llocs clau en aquesta institució i a la universitat. Una de les propostes que formula Guàrdia és la creació d'una càtedra en llengua i literatura catalana a la Universitat de Barcelona, proposta que fa directament a Antoni Rubió i Lluch:

Vosté, molt apreciat academich, pot arribar a transformar la càtedra de la Universitat que li pertany en càtedra de llengua y literatura Catalana. Perque vertaderament es una cosa mala de pensar qu'una literatura tan rica com es la catalana no sia ensenyada en la mateixa Catalunya y en la capital del Principat.³⁸

Ara bé, en aquesta ambició d'oferir edicions que arribessin a tenir un valor pedagògic i un públic escolar i universitari, el programa imaginat per Guàrdia va topa amb un escull imprevisible per a un home de la seva generació, establert a França des de l'adolescència: els joves de *L'Avenç* (entre els quals hi havia l'admirat Jaume Massó i Torrents, que catalogava manuscrits) proposaven una reforma modernitzadora del català, que contradeia alguns dels seus principis i s'allunyava de la seva pròpia escriptura, entre les formes menorquines de la infantesa i les medievals dels clàssics treballats (Salord, 1998: 11-12). Ho explica en una carta adreçada a Rubió i Lluch, referint-se a la seva voluntat, contrariada, de publicar les memòries juvenils:

Jo havia pensat d'escriure en català de la terra, o sia en dialecte de Menorca, bona part de les memories de l'infantesa e juventut, ab la confiança que podrian esser útils als reformadors de la educacio patria tal qual jo la voldria suposar qu'en tal dificil reforma no val res la teoria sens l'exemple. Però vehent lo que veig e considerant que la mala influencia francesa te tant o mes poder en Catalunya que totes les altres males influencies juntes, crech que será més prudent callar: no sia cosa qu'els barbres Catalans untats e empeguntats de gramática, fonética, estética e altres coses primerenques e modernes, que dihuen avuy, puguin persuadir als ignorants ignorantissims, qu'en Guardia es home de reacció, enemich del progrès é de l'Avenç e mes digne de viure antes del diluvi qu'a la fi del segle nostre.³⁹

Guàrdia manté aquesta reivindicació des de la creença, expressada en una carta anterior al mateix Rubió i Lluch, que és des de la renovació de la vida pròpia dels dialectes que es construirà la glòria de l'idioma, «perque de la vitalitat de tots s'augmenta la seva».⁴⁰ Amb tot, el fet de tancar-se a la reforma *modernitzadora* de *L'Avenç* li va barrar una altra porta. La perspectiva menorquinista, difícil de mantenir i de practicar per manca d'habitud i de models, el va portar al tancament davant la reforma (Salord, 1998: 10-12). I aquest és, probablement, el motiu més repetit en la trajectòria intel·lectual de Guàrdia, a

38. Carta 9 (de Guàrdia a Rubió i Lluch, 27.VI.1889), p. 459. Una mica abans (p. 483) fa referència a la carta al director de *L'Avenç*, Jaume Massó i Torrents, de 14.V. 1890, reproduïda a Guàrdia, 1998: 36-40. Sobre Rubió i Lluch i la primera càtedra de literatura catalana, vegeu Malé, 2003: 45-51, i Jorba, 2003: 575-576.

39. Carta 15 (de Guàrdia a Rubió i Lluch, 18.VIII.1892), p. 484.

40. Carta 13 (de Guàrdia a Rubió i Lluch, 14.III.1892) p. 475. Guàrdia hi proposa de «fer un tractat dels dialectes catalans, complement de la gramatica historica, del diccionari historic é etimologich, de manera que no falti res al tresor de la llengua» i desitja que els seus amics, catalanistes patriotes i de bona voluntat (esmenta Balari) siguin més actius (p. 470).

França abans i en el seu contacte amb Catalunya en aquests anys: un seguit d'interessos intelligents, lloables i prou recompensats, però també una filera de fòbies, justificades o no, per persones tan diverses com Manuel Milà i Fontanals (associat a la filologia romànica detestada), Marià Aguiló (bibliotecari massa gelós del seu saber) o Jaume Massó i Torrents i el grup de *L'Avenç*, tot i que, en el fons, la seva idea primordial era que la llengua catalana «bàrbara» partís del conjunt dels dialectes catalans i es depurés a partir dels clàssics, en la línia de la posterior codificació noucentista de Pompeu Fabra. Ara, com que no podia admetre la dissolució del dialecte menorquí en el primer intent normativitzador, condemnava radicalment els qui proposaven la renovació: «no m'agradan de la tal revista [*L'Avenç*] ni les idees, ni les tendències, no molt clares, ni l'ortografia ni la llengue, ni les ridícules pretensions dels dictadors insuficients d'una reforma intempestiva, autors d'una fonètica extravagant, artificial, arbitrària, com que no seu en fonament dels dialectes vivents de nostra llengue».⁴¹ No debades a l'article que, amb el títol «Una excursion aux Iles Baléares», havia ofert la crònica completa del viatge filològic als països de llengua catalana, havia destacat que el menorquí era, de tots els dialectes, «le plus doux, le plus flexible, le plus propre, par conséquent, à l'expression de la pensée» i, en conseqüència, proposava «compiler avec un soin extrême, sans rien oublier, un vocabulaire complet du catalan, embrassant tous les dialectes, remontant à la provenance, et, s'il était possible, à l'origine de tous les mots, un très grand nombre étant d'emprunt. Il n'y a probablement pas d'autre moyen d'établir une orthographe sensée et uniforme, et de préparer ainsi une sérieuse histoire de la langue et de la littérature catalanes», tot destacant que «il est évident qu'un pareil travail veut qu'il soit tenu compte de la tradition, c'est-à-dire du passé».⁴²

Per aquesta raó (i probablement altres de personals), condemnava igualment el moviment de revifament de l'occità, que li semblava restaurat de manera artificial. Diu a la introducció a *Le Songe*:

Le provençal est mort, et il ne saurait revivre. Le catalan est vivant, encore plein de sève, interprète fidèle de la race forte, fière, active, entreprenante, aventureuse, qui a tant fait parler d'elle en Occident et en Orient, et qui n'est pas près d'abdiquer [...] Les Catalanistes conscients ont travaillé et travaillent encore *pro aris et focis*, pour une cause sainte; tandis que les autres [leurs voisins de deçà les Pyrénées] ne sont que des amateurs et des ménétriers (Guàrdia, 1889: VII).

Les cartes confirmen la crítica, sempre contrastada positivament amb el cas del català (López, 1984: 426-427). Per exemple, en una lletra a Rubió i Lluch ja citada, oposa així la vitalitat de la Renaixença catalana amb la via morta del felibrisme:

Del contrari, acabantse la vida local per la dictadura d'una llengua de barbaros, perdriam lo que tenim e no tendriam mes qu'una ombra de vida, com la que tenen els Provençals qui escriuhen en una llengua artificial e borde, supusat que la llengua dels felibres,

41. Carta 15 (de Guàrdia a Rubió i Lluch, 18.VIII.1892), p. 483.

42. Vegeu J. M. Guardia, «Voyage aux Iles Baléares», *Revue des Deux Mondes*, tom 71, 15-IX-1885, p. 453-454.

ningu la parla e poch s l'entenén, e ja sabem que la renaxença provençal es obra d'alguns profans e xarlatans.⁴³

D'EUGENI D'ORS A JOAN ESTELRICH: LECTURA DELS PAPERS DE GUÀRDIA

Fa sentit que Eugeni d'Ors sentís atracció per la figura de Guàrdia: un científic i home de lletres català format a França, amb una obra pedagògica innovadora, un classicista i un home que creia en el paper modèlic dels clàssics catalans en la renovació de la cultura i que proposava un programa coherent i modern, a la francesa, als erudits catalans de la Renaixença. La idea de programa que hi ha al darrere dels escrits de Guàrdia en relació amb la Renaixença podia coincidir amb l'ideari noucentista d'Eugeni d'Ors. Eduard Valentí Fiol ja va observar lúcidament la connexió entre les dues figures:

Els clàssics ajudarien igualment a assolir la regeneració social i cívica, mitjançant una acció educativa que ens reintegrés a Europa: humanisme és tant com europeisme. Tal és, en sentit liberal, el programa pedagògic esbossat per Josep Miquel Guàrdia o, en sentit conservador, la doctrina noucentista d'Eugeni d'Ors (Valentí, 1973: 53-54).

Com ja hem apuntat, fou Eugeni d'Ors qui va tenir la idea de fer un llibre sobre Guàrdia, i qui va encarregar-ne l'execució a Estelrich. Els papers conservats al Fons Joan Estelrich contenen unes carpetes dedicades al Guàrdia humanista interessat a intervenir en la Renaixença catalana, com si fos intenció de l'autor destacar aquesta faceta en el futur volum. Els capítols «L'hispanista catalanòfil» i «el patriota», previstos d'acord amb l'esbós esmentat al principi, devien incloure aquest vessant. La carpeta 10 conté vint-i-una fitxes sobre *Le Songe* escrites per la mà d'Estelrich (reproduïdes a l'Apèndix, I). La primera transcriu la referència bibliogràfica i la segona ofereix un guió del contingut de la introducció de Guàrdia. En les següents, Estelrich apunta fragments seleccionats de la introducció fins a la pàgina LXVI, alternant la traducció literal o la transcripció del francès amb la glossa, i inserint molt de tant en tant un comentari personal (de vegades entre parèntesis).

Com es desprèn del resum inicial (fitxa 2), Estelrich es va interessar pels judicis sobre la Renaixença i la visió de la literatura catalana antiga que ofería Guàrdia; per això deixà d'anotar a la pàgina LXVI (quan la introducció entra en detalls documentals i filològics) i seleccionà (fitxa 2) dos fragments per a l'antologia («Afirmació del fet nacional català» i «Elogi dels prosistes catalans»). La selecció de passatges correspon a aquests interessos i parla sola. Només val la pena observar que Estelrich matisa en algun moment la crítica de Guàrdia als defectes de la Renaixença, «exagerats, potser» (fitxa 2), i massa pessimista (fitxa 6), però s'hi acorda en substància: «contra aquesta indisciplina del Vuitcents ha

43. Carta 13 (de Guàrdia a Rubió i Lluch, 14.III.1892), p. 475.

reaccionat el Noucents» (fitxa 10). Escrivint trenta anys després, hauria pogut atenuar la denúncia de la falta d'ensenyament universitari de literatura catalana (fitxa 18), perquè ja existien els Estudis Universitaris Catalans; només ho fa a propòsit de la «incúria dels catalans a l'esguart de llurs velles glòries literàries», certa, anota Estelrich, a pesar de la feina d'Aguiló i Ramon Miquel i Planas (fitxa 15). L'Institut d'Estudis Catalans ja havia patrocinat edicions crítiques demanades per Guàrdia, com ara la d'Ausiàs March (de 1912-1914, a cura d'Amadeu Pagès), però Barcino encara no havia començat a publicar «Els Nostres Clàssics» (col·lecció inaugurada precisament amb *Lo somni*) i encara havia de passar molt temps fins a l'aparició de bones edicions de les cròniques, que Guàrdia reclamava amb insistència. El seu programa, doncs, conservava aspectes ben vigents en ple Nou-cents. Subratllant l'escepticisme de Bernat Metge (fitxa 21), apunta Estelrich, Guàrdia precedia l'opinió d'Eugeni d'Ors i els estudis de Lluís Nicolau d'Olwer (Vilà, 2009: 131-136). La vigència d'algunes idees i propostes de Guàrdia explica que Estelrich mantingués l'interès per l'edició del volum fins ben entrats els anys vint. El periodista menorquí Josep M. Ruiz Manent (1927), en rebre el volum de Guàrdia tramès per Estelrich, observava que en aquells anys «escritores, fundaciones y editores» portaven a terme una empresa similar, i recordava que Guàrdia havia estat el primer a traduir Bernat Metge, l'autor que havia donat nom a la col·lecció de clàssics grecollatins de la Fundació de Cambó. En presentar-la, Estelrich havia afirmat que «a França, aquests mesos, és discutida amb gran passió la reforma de l'ensenyament secundari. Les enquestes, els articles, els debats parlamentaris que ha suscitat, proclamen absolutament la superioritat de la cultura llatina en la formació dels esperits» (Estelrich, 1922: 5). Guàrdia s'hi havia anticipat reclamant que es nodrís «la juventut catalana de les escoles del suc é medula dels autors grechs é llatins».⁴⁴

Cal tenir present, finalment, que Estelrich havia partit del que ell anomena metge-filòsof o historiador de la medicina per incorporar-hi el filòleg humanista. Així, de les setze carpetes, que són el resultat del procés de recerca de materials —per al qual va comptar, sobretot, amb la col·laboració menorquina de Francesc Hernández Sanz⁴⁵ i la francesa de Madeleine i Raoul Brunon, la filla i el gendre de Guàrdia⁴⁶— i que inclouen els textos

44. Vegeu el fragment copiat més amunt de la carta 12 (de Guàrdia a Rubió i Lluch, 17.XII.1891), citada a la nota 29.

45. El director de la *Revista de Menorca* i professor de l'Institut de Maó, en què havia estudiat Joan Estelrich, li tramet materials bibliogràfics i fins fotografies de Guàrdia al llarg del 1919. Vegeu Salord, «Les correspondències menorquines de Joan Estelrich (1913-1957)» (vegeu Salord, 2015). La carpeta 16 conté significativament la semblança biobibliogràfica que l'historiador maonès va dedicar a Guàrdia el 1909 a la revista que dirigia (Hernández, 1909).

46. A la carpeta 41 del Fons Josep Miquel Guàrdia (Ajuntament d'Alaior), «Correspondances à Madeleine Brunon Guardia», es troben tres cartes de Joan Estelrich del 25 de gener, el 16 d'abril i el 16 de maig de 1919, a la primera de les quals afirma que «je suis en train de publier une biographie, suivie d'une large étude critiques sur l'oeuvre et les travaux erudits de votre père, mon coterain Dr. J. M. Guardia, constituant un numéro monographique de la revue *Quaderns d'Estudi*, dont vous recevrez un exemplaire spécimen...». En conseqüència, demana còpia de documents, fotografies, cartes, notes necrològiques... i s'interessa per un tractat inèdit, *Physiologie, Hygiène et Morale*, que l'Institut d'Estudis Catalans podria editar. A la segona carta, precisa les seves demandes: «1. Vie intime du Dr. Guardia. 2. Vie académique et professionnelle. 3. Les amitiés les plus chères dans le monde littéraire et scienti-

redactats per Estelrich, és ben coherent que les dues primeres se centrin en el metge-filòsof mentre que, a partir de la 10, doni cabuda a l'editor de *Lo somni*, a l'articulista de *L'Avenç* (carp. 11 i 13)⁴⁷ i, dins el marc de la sèrie d'articles «Philosophes espagnols», publicats a la *Revue Philosophique de la France et de l'étranger* entre el 1886 i el 1893, hi inclogui unes «Anotacions de: «Revue germanique et française. 5ème année. Tom. 19. 15 janvier 1862 p. 201-225» / «Littérature catalane. Le docteur illuminé»⁴⁸ (carp. 16).

El primer document de la carpeta 1, «Per la història de la filosofia francesa de 1830 a 1890», ofereix un llistat de deu obres filosòfiques, emprat probablement per a la redacció del document 4, de set fulls, «Per la posició de J. M. Guàrdia 1830-1897 dintre la filosofia francesa del XIX». Estructurat en quatre apartats cronològics, als «antecedents» destaca que «Guàrdia pertany més al XVIII que al XIX en idees. Anà endarrerit, si es pot usar el mot en filosofia», mentre que assimilà, a més dels anteriors Gassendi, Locke i Cabanis, els metges parisencs (Pinel, Broussais i Gall), l'escola de Montpeller i F. P. Gouthier Maine de Biran, pel que fa a «principis del segle XIX», tot mantenint-se al marge dels seguidors de la filosofia escocesa i alemanya i dels representants filosòfics del socialisme i estar «del tot oposat» a «l'escola tradicionalista». Al tercer apartat «de 1840-1890», subratlla el «gran interès de Guàrdia pel positivisme» —«Crítica que en fa. Acerb detractor de Comte però amic de Littré. Correspondència amical erudita. Littré és 30 anys més vell que Guàrdia». En destaca també el fet que, contemporani de Taine i Renan, establís amistat i correspondència amb Renan» i també amb Saint-Beuve, mentre que es distanciava de «les teories evolucionístico-històriques». Al darrer apartat, «Ampliació doctrinal», situa Guàrdia en la «mutació característica del moviment científic del Vuitcents: separació de la psicologia de la filosofia. Causa: ràpid decandiment de l'interès metafísic i de les produccions metafísiques. La psicologia, volent afermar-se com a pura ciència empírica, és tractada com una part de la fisiologia o de la biologia general. Discussions vivíssimes entorn de la qüestió (que trobem sovint en G.)».

Després d'haver fet «menys una obra de crítica que una exposició fidel de les idees» de Guàrdia a «Text amb un pla de l'obra —inclou extractes de J. M. Guàrdia» (carp. 1.2)—, i d'haver incorporat diferents obres a «Text autògraf sense títol» (carp. 1.3), dedica dos textos importants a analitzar Guàrdia com a historiador i filòsof de la medicina: «Contra els sistemes» (carp. 2.9) i «De si mateix» (carp. 2.10). Els oferim a l'Apèndix II

fique. 4. Quelque anecdote curieuse sur son caractère. 5. Copie de l'Avant-propos et conclusions de l'ouvrage inédite «Psychologie, Hygiène et Morale». 6. Copie photographique de ses portraits les plus remarquables. (7.) Quelque page autographique, très intéressante, préférablement en catalan. (8.) Résumé (simple indication bibliographique), le plus complet que possible, de ses articles, en excluant les travaux qu'il publia dans la *Revue des Deux Mondes* et la *Revue Philosophique*.» La carpeta 9 conté el text mecanografiat de Madeleine Brunon Guardia, *Aperçu sur la vie du Dr J. M. Guardia*, que, amb el títol «José Miguel Guardia» i en versió d'Antoni Cursach, va ser publicat a la *Revista de Menorca*, tom XVII, 1922, p. 81-93.

47. Els articles que contempla són «L'Escola Catalana de Bones Lletres» (carp. 11.1), «La bona tinta» (carp. 13.1), «L'illa de Menorca» (carp. 13.2) i «Una carta de D. J. M. Guardia» (carp. 13.3).

48. FJE, Guàrdia, carp. 16.9. Joan Estelrich considera que «és un estudi complet (res de panegíric = esperit crític), precís, just —en lo que podria ésser-ho l'any 1861, quan mancava l'exhumació de tants textos oblidats de R. L. Insinua una pila de revisions que ha realitzat la crítica contemporània.»

perquè permeten de veure l'interès que Estelrich podia extreure de la seva aproximació a la figura de Guàrdia, l'obra filològica i humanista del qual és, com destaca Carreras (1951: 396), la base dels seus estudis d'Història de la Medicina, fets amb criteri filosòfic. Així, a «Contra els sistemes», mira d'explicar-se l'autonomia que Guàrdia atorga a la història a l'hora de «resseguir les lleis de progrés i de desplegament, de determinar-les, i de copsar en la seva unitat tota l'evolució de l'art mèdic», i subratlla el paper central que atorga a la crítica, «l'ànima i l'essència dels seus estudis». Després, a l'apartat «Història i filosofia mèdiques», esmenta el doble vessant, físic i moral, del mètode positivista guardià per deixar constància de la definició de civilització, que segurament Estelrich hauria subscrit: «el desplegament de la societat humana, per la transformació incessant de l'ordre moral». D'aquí que pugui concloure que «aquest tradicionalista és un progressista pur» i que acabi identificant el mètode guardià, *tout court*, amb el de l'humanisme:

Seguint el precepte de Buffon, G. acaramulla fets per a donar-se idees. El mètode del qual preconitza l'excel·lència, en altres mots, la crítica verament seriosa i fructuosa que G. aplica és la que s'ajuda de les coneixences històriques per a l'apreciació de les coses presents i que es serveix de la ciència actual per a aclarir, per una comparació judiciosa, les dificultats de la història. És generalitzant el mètode de l'humanisme en totes les ciències.

Al costat del coneixement profund de la cultura grecollatina, bressol tant de la medicina com de la filosofia, Estelrich destaca de Guàrdia la seva concepció de la crítica, fonamentada en l'erudició, que és «la concordança del saber i del bon sentit», i sustentada en el discerniment i la sagacitat: «observar atentament, comparar amb justesa, concloure a punt, jutjar sense precipitació i amb seguretat, conjecturar sòbriament, generalitzar amb circumspecció, aportar proves per a cada assertió: aquestes són les principals obligacions que G. s'exigeix com a crític, convenint que únicament és digne d'aquest títol aquell que les omple.» D'aquí que, a «De si mateix», Estelrich pugui projectar la distinció de Guàrdia entre ofici i art mèdics a l'humanisme present, per il·luminar la seva pròpia concepció:

Així, essent la pràctica la gran i l'única preocupació, hom pensa en l'ofici i no en l'art. Per això rarament hi ha artistes en medecina. En realitat, de cara a la medecina, G. observava el mateix problema de l'humanisme i l'art que igualment hauria pogut constatar —i constatem sobretot avui— en altres professions. Després d'investir la pràctica, forçadament G. havia d'investir l'especialització. Cada professor, observa, s'és isolat en la seva càtedra com en una especialitat.

No creiem agosarat afirmar que el metge filòsof i erudit menorquí Josep Miquel Guàrdia fou un referent inspirador del programa civicocultural de Joan Estelrich. La tesi de Guàrdia segons la qual la regeneració de la cultura catalana havia de passar per la reivindicació dels clàssics, l'ensenyament del llatí i del grec, i pel redescobriment de la tradició catalana medieval, «de manera que per la tradició sia renovat genuïnament l'idioma, com lo Fènix renaixia de les pròpies cendres», troba continuïtat en el programa de restauració del classicisme que Estelrich va promoure, sobretot al capdavant de la Fundació Bernat Metge, sempre al servei de les empreses culturals de Francesc Cambó. La documentació exhutada del fons Joan Estelrich de la Biblioteca de Catalunya, la publicació

recent dels *Dietaris*, i la descoberta encara de nous dietaris inèdits, permet corroborar l'estreta afinitat entre els dos intel·lectuals illencs, profundament afrancesats, que, vivint intensament sota el lema «els clàssics, font de vida», van compartir l'ambició de regenerar la cultura catalana per la via del classicisme, i l'ideal d'estendre un programa cultural de matriu humanista per aspirar a reintegrar la cultura catalana a Europa.

APÈNDIX

I. Fitxes de lectura de *Le Songe* (FJE, Guàrdia, carp. 10)

1. Descripció catalogràfica (= Guàrdia, 1989). | **2.** Int[roducció]Resum. Comença atacant les temptacions d'aliança entre provençals i catalans. Disquisicions històriques sobre les fatals conseqüències de la unió amb Castella. Importància i significació de la restauració dels Jocs Florals en la Renaixença catalana. Afirmació del fet nacionalista a Catalunya. Crítica dels defectes (exagerats potser) de la Renaixença. Exposició de les pretensions culturals dels catalans. Necessitat de l'exhumació de les obres en prosa catalana. Examina les causes del fracàs (suposat) de la creuada literària. Id. els estudis catalanistes (dels romanistes) a França. Elogi dels escriptors antics catalans, principalment els prosistes. Defensa l'autonomia filològica completa de la llengua catalana. Examen sintètic de *Lo Somni*. Disquisicions històriques a propòsit de l'època en què fou escrit. Notes crítiques, prou encertades, sobre el caràcter de Bernat Metge. Examina el problema de la identitat de l'autor. El català deficient del manuscrit de París. | A traduir per Antologia: Afirmació del fet nacional català. Elogi dels prosistes catalans | **3.** Int. p. v. L'Acadèmia francesa ha encoratjat l'assaig de restauració d'aquests dialectes *éteints*, que no ha estat en suma sinó una obra de reacció on algunes vanitats han pogut satisfer-se. | **4.** Int. VII. Lliures de tot *engagement* imprudent, han sapigut passar-se de les corones acadèmiques que hom distribueix a Madrid. No deuen, doncs, res, ni a l'Espanya, qui els rebutja com a súbdits indòcils i decantats a la revolta, ni a la Provença, qui les enveja perquè tenen una superioritat real, incontestable, aclaparadora. | El català és viu, encara ple de sava, intèrpret fidel de la raça forta, digna, activa, emprendora, aventurera, que tant ha fet parlar d'ella a Occident i a Orient, i que no és pas a prop d'abdicar. | Els veritables catalanistes, és a dir, els catalans instruïts, clarividents, patriotes, han pres l'empresa de salvar llur llengua nacional, que no és el castellà, de la fatalitat que l'empeny a degenerar en patois, d'arrencar-la a la mort i, el que és pitjor, a la decadència i a la degeneració. | **5.** Int. VIII. Si arriben a salvar la llengua catalana d'una metamorfosi mortal, hauran, al mateix cop, salvat la pàtria catalana. | Si no hi ha cap espectacle comparable a l'esforç del savi *aux prises* amb el destí, no hi ha cap exemple més generós que el d'una raça qui protesta *vaillamment* contra els capricis de la fortuna, o millor, contra les iniquitats de la història. | Els adoradors del *ja està fet* s'inclinen devotament davant aqueixa vilana que és anomenada a Espanya «el compromís de Casp». | **6.** Int. x. Combatent la intervenció malaurada de Sant Vicent en el compromís de Casp, diu que aquest justifica el juí d'un autor «que una extrema facilitat de paraula va rarament amb una

consciència inflexible». | XI. És d'aquest esdeveniment memorable que data la decadència, tal volta irremeiable, de la nació catalana. | (És un xic pessimista, respecte a la sort de Catalunya) | 7. Int. XIII. La Renaixença catalana no és una restauració, ni una revolució, ni una reacció; és més tost un retorn a la plenitud de la vida activa, a l'evolució normal qui recomença. | 8. Int. XV. El moviment literari és en el fons un moviment polític i social. | El català fa plasenteries sobre la decadència d'Espanya. Recorda un joc de paraules que sentí dir cent vegades a Balears. | *Espanya està molt espanyada*. | 9. Int. XVI. El català sabrà tornar fèrtil el desert, mentre que el castellà transformarà en desert el terror més productiu. | Elogi a la «vigorosa rèplica» de Valentí Almirall contra Núñez de Arce. El discurs acadèmic. | 10. Int. XX. Puig la Catalunya reneix, cal que la llengua reneixi amb ella. Tot això és raonable, lògic, conseqüent, digne en suma del bon seny hereditari. | Com és que el succès no ha respost a tan nobles esforços? | Cal haver el coratge de dir la veritat, tota la veritat als amics. | XXI Un diria que la indisciplina és el mot d'ordre que afeccionen, per amor excessiu de la independència. | (Tenia raó Guàrdia: amb aquesta indisciplina del Vuitcents ha reaccionat el Noucents, com del...) | 11. Int. XXIV. L'epidèmia dels versificadors innumerables i forts (?) tendeix a passar a l'estat endèmic. | 12. Int. XXVI. D'altra banda, en aquest país del positiu i l'útil, la poesia no fou jamai sinó una planta exòtica *de serre chaude*. | És en la prosa que és deutora de ses obres més perfectes. | XXVII La prosa és *alerte* i gaia; la raó comanda la frase. El parlar sublim resulta ridícul. «Una oració fúnebre de Bossuet, fidelment traduïda al català, faria riure el mort, sota son cadafalc». | 13. Int. XXVIII. Opinions encertades «Capmany, el purista, no és sinó un pedant gramàtic, dont la forme lourde et tourmentée se ressent de ses veilles laborieuses». | 30 anys després Alomar combatrà Capmany com una falsa glòria catalana. | 14. Int. XXXI. Llengua, raça, nacionalitat, són tres termes connexos. | 15. XXXIV. «Puis el català, així com és parlat actualment, tendeix a acostar-se al volapük, no fora temps d'assabentar-nos de l'estat d'aquesta llengua, quan no devia res a ningú, quan no estava encara envaïda d'aquesta pesta que seguí a la Primera Renaixença, on el pedantisme escolàstic s'insinuà, se deslità, s'infiltrà arreu?» Llegir els vells autors; fer-ne edicions modernes; | XXXV. Heus aquí que hagués valgut més que aquesta *rage* de produir improvisant milers de versos dolents. La incúria dels catalans a l'esguard de llurs velles glòries literàries ha estat extrema. Aquests patriotes ferotges compilen històries nacionals, sols comparables als treballs dels benedictins, i no tenen ni una edició passable a llurs incomparables cròniques. (Encara dura el mal; malgrat l'Aguiló i el Miquel i Planas). | 16. XXXVII. Què és lo que ha impedit l'obra possible de reparació i de regeneració, i la inscripció d'una data memorable en els annals de la literatura catalana? | Les causes de l'insuccés cal cercar-les en el defecte d'unió, en la divisió dels partits, en l'estretor, la caparrudesa, els prejudicis i la intolerància de l'esperit provincial, regional i local. | XXXIX. Aquestes idees no són estranyes ni paradoxals; poden autoritzar-se per les temptatives de catalans intel·ligents, instruïts, laboriosos, familiaritzats amb l'antiga llengua, com M. Milà, Antoni Bofarull, M. Aguiló, Jeroni Roselló, Gaietà Vidal, Pelai Briz, Josep Balari i alguns altres. | 17. XL. Elogis a la Revista Catalana (Barcelona, des del gener 1889) redactada per noms graves i competents. | Veure-la | 18. XLV. S'estranya que no hi hagi a la universitat ensenyament catalanista, i diu: «Com no han comprès que l'ensenyament públic de la llengua i les lletres catalanes fora una arma legal i formidable en

mans dels promotors i partidaris de la Renaixença catalana?» |19. XLV. Biogràfic. Parla de M. Aguiló. El curulla d'elogis, i li diu savi autoritzat «Aquest home competent entre tots, qui seria incontestablement el primer dels catalanistes catalanitzants, si consentia a mostrar-se menys avar del seu saber, més comunicatiu i més pròdig dels seus recursos; aquest home singular, qui ha promès tant i tan poc *tenu*; qui ha començat tantes publicacions que resten inacabades; aquest home *bizarre* fins a la *manie*, que algú ha comparat al dragó de la fàbula, ajagut sobre el seu tresor, i que mereix el sobrenom d'Harpagó de les lletres; aquest home rar per lo seu furor d'acaramullar, és el Sr. bibliotecari en cap de la Universitat de Barcelona, don Marian Aguiló i Fuster, que voldríem veure guarit d'un mal que s'assembla molt a la *ladrerie*». | Segueixen més al·lusions al fet de no haver-li donades facilitats per als seus treballs. És curiós aquest judici clar i total i anecdòtic també dels homes del seu temps. A Catalunya passats alguns anys no sabrem com eren els escriptors més aïrats del nostre temps. | 20. Int. LIII. Repeteix sovint els elogis a la llengua i a la prosa catalana. «Hom no sap prou que els catalans posseeixen una llengua en plena maturitat, en plena floració, quan l'Itàlia esperava encara el poeta qui havia de forjar lo seu i mostrar el camí als prosadors». | «És, d'ençà de la fi del XIIè, la única varietat de la llengua d'oc qui hagi sobreviscut i atestat la seva vitalitat per la seva literatura». | Injustícia probable de Morel-Fatio respecte de Guàrdia. Aquest defensava l'autonomia lingüística del català contra el juí de certs romanistes que el consideraven com un de tants dialectes morents de la llengua d'oc. | 21. Int. LVI. Elogiant els prosistes catalans i volent-ne donar una mostra escull el *Somni* per dos motius, entre altres, determinants: lo valor de l'escriptor i la brevetat de la seva obra. | Distingeix a Bernat Metge un «*agréable scepticisme*» | LXI. Més opinions sobre Bernat Metge. En diu: «Aquest escèptic, qui tracta tot rient, *en raillant*, amb la lleugeresa hardida d'un *mécreant*, els dos grans problemes de la immortalitat de l'ànima i de la vida futura». | Aquest dictat d'escèptic és el que més li aplica la crítica. Recordi's Nicolau d'Olwer i la posició que li assigna Xènius. | LXVI. «Escriure sobre semblants matèries, a la fi del XIVè, sense el menor gra de fanatisme, sense un posat d'intolerància, sense una ombra de feblesa, sense cap *trace* de superstició, és veritablement un fenomen».

II. Altres documents (FJE, Guàrdia, carp. 2)

CONTRA ELS SISTEMES

És rar, adverteix G., que els que es posen a filosofar en medecina no hagin de produir o defensar un sistema. I quan els sistemàtics envesteixen la història, se'n serveixen més que no la serveixen; com els teòrics tossuts pleguen els fets a les exigències de les teories. Per això s'insurgeix contra el domini que sovint els sistemes filosòfics han exercit sobre els historiadors de la medecina fins a distreure'ls de la dreta via. Quan el sistema pren la primacia, tota la tasca es redueix a triar i a eliminar arguments. En resulten eixides per a tots els gustos. L'un és conduït a l'empirisme, l'altre al racionalisme, aquest altre a l'escèpticisme, un altre encara a l'eclecticisme. G., per contra, pren precaucions contra tots els dogmatismes. Jo no estic segur que, fugint dels dogmatismes dels altres, no creï dogmatismes propis. Ell està segur que no. L'error general ha estat creure que la història havia d'ésser la serventa humil de la filosofia. G. defensa l'autonomia de la història. Per ella

es tracta de resseguir les lleis de progrés i de desplegament, de determinar-les, i de copsar en la seva unitat tota l'evolució de l'art mèdic; per això li apar insuficient l'estudi dels sistemes, de les teories, dels mètodes i de les pràctiques, de les quals s'ha conservat el record, i que revelen les variacions i revolucions de la medecina. El que cal és respondre a la pregunta de si hi ha una tradició mèdica. La seva resposta és clara: «La medecina no és pas una ciència exacta o abstracta; és un art fundat en l'observació, i que en les seves aplicacions no té altra guia que l'experiència. Aquesta, a menys que no la confonguem amb l'empirisme, veí de la rutina, només real pels principis i els mètodes: els mètodes que mostren la direcció, i els principis que serveixen de base i són el punt de partida de tota pràctica raonable. Només la tradició pot ensenyar-nos si la medecina està en possessió d'aquests dos elements essencials, i si en l'art nostre l'experiència dels segles significa alguna cosa. La mateixa certitud de la medecina depèn de la solució d'aquest problema». Dels seus estudis G. treu la convicció que la medecina és una art autònoma, la qual no seria res sense la tradició. És bo que el present s'afirmi; però encara millor que s'aprofiti lliçons del passat. El fons dels seus estudis és la història; i cap dels problemes que G. hi tracta o agita no és considerat d'un punt d'esguard purament abstracte i metafísic. Auto-crítica: En aquests estudis de G., les abstraccions i les generalitats estan subordinades a la història. Les conclusions no són ni improvisades ni imaginades: deriven en certa manera de la comparança dels fets, segons el principi hipocràtic, que, abans que tot, cal considerar les analogies i les diferències. Així G. aplica a la història de la medecina la regla que Hipòcrates donava als metges. La crítica és l'ànima i l'essència dels seus estudis; la crítica l'ha conduït en les seves recerques, i li ha donat confiança per a expressar francament les seves opinions. La seva independència personal i els estudis a què s'ha lliurat seriosament creuen que li donen dret a oposar els seus punts d'albir mèdics a les afirmacions dels empírics i dogmàtics que s'imaginaven que el saber perjudica el jutjament.

G. metge filòsof no defuig, ans s'endinsa, en la discussió, ja més que bi-mil·lenària, entre filòsofs i metges.

Els empírics purs, és a dir, els metges que només donen consideració als fets, són els més irreconciliables amb els filòsofs.

En la història de la medicina, es conta l'anècdota d'un empíric que es gloriava de posseir un secret meravellós per al guariment de les febres. L'admeteren, no sense dificultat, a consulta amb seriosos doctors, i el degà de la consulta li demana: Què és la febre? — És una malaltia que no sé definir, però que jo guareixo, i vós, que tal volta la podeu definir, no la guarir pas. Aquest empíric era un anglès, Talbot, i la conta Werlhof. El seu remei infal·lible era la quinina. Aquest medicament preciós acabava d'ésser introduït a Europa, on fou d'antuvi considerat com l'específic de totes les febres, perquè els homes, segons l'assenyada observació de Broussais que G. recorda, sospiren sempre rera els específics. I ni Broussais ni Guàrdia podien sospitar el desplegament actual dels específics. I heus aquí perquè els xarlatans tenen tant èxit.

La medicina ha interessat els moralistes perquè tots els homes aspiren a la benhaurança i no hi ha benhaurança perfecta sense salut, çò que ha fet dir al poeta llatí, per a que esdevingués pastura de pedagogs, que la suprema felicitat és posseir *mens sana in corpore sano*. A la qual cosa el metge modern respon condemnant la salut com un estat rar, eventual i transitori que no anuncia res de bo.

La polèmica dels filòsofs i els metges ve ja de la més remota antiguitat. Ja Heràclit odiava els metges. Repetia de bon grau [*sic*] que els metges serien els homes més babaus, si no hi hagués els gramàtics...Aquest filòsof tenia tanmateix un sistema de medecina i unes pràctiques per al seu ús particular. Les aplicà tan bé que hi deixà la pell.

Empèdocles, gelós del metge Acrò, es donava per un enviat del cel per a exterminar les malalties i altres malastres. Ja sabeu com va morir, víctima de la vanitat o de la curiositat científica.

A Roma, és conegut l'odi del vell Cató que prohibí els metges al seu fill. Aquell censor ressentit també feia medecina a la seva manera. El seu mètode era molt senzill i l'aplicava indistintament a homes i bèsties. Sense gaire discerniment, cert, però amb molta economia, segons ens conta Plini.

Breu. Des dels orígens, hi ha hagut rivalitat entre filòsofs i metges, i els primers eren gelosos dels segons. Bordeu, en el s. XVIII i G. en el XIX se n'han enrecordat. Contant que Hipòcrates fou enviat prop de Demòcrit, que creien boig, Bordeu observa finament que, en aquesta circumstància, fou la medecina que jutjà la filosofia, i afegeix que els filòsofs farien mal d'oblidar-ho.

Història i filosofia mèdiques

La matèria—com G. adverteix—és immensa, inexhaurible. Abraça tota la història de la medecina. En els seus estudis empra el mètode comparatiu hipocràtic. S'oposa als sistemes filosòfics volent interpretar i servir-se de la història de la mèdica. D'altra banda, enllà de la història, no ha pogut G. mai comprendre la filosofia mèdica.

Els fets reals són el material de la història i la filosofia és inseparable de la història, perquè és per excel·lència la ciència de les causes, de les lleis i de les relacions que es poden copsar en la producció i en l'evolució dels fenòmens. La metafísica, distinta de la filosofia, pot estalviar-se l'experiència dels segles. Però és d'aquesta experiència que neix tota la filosofia, sobretot per a totes aquelles coneixences, com la medecina, que, reduint-se a aplicació, constitueixen una art. Car no hi ha poc art sense tradició.

En un estudi tan vast, com el de la història i de la filosofia mèdiques, G. no vol negligir cap element. Concedeix una extrema importància a l'ambient (milieu), el qual abraça totes les circumstàncies del món físic i de l'ordre moral. El món físic no és invariable, es modifica més o menys amb el temps. Però les seves variacions no són comparables a les que experimenta l'ambient moral; aquest depèn de nosaltres i es transforma sense parar. G. arriba a definir la civilització, és a dir, el desplegament de la societat humana, per la transformació incessant de l'ordre moral. Aquest tradicionalista, és un progressista pur.

La història i la filosofia de la medecina són, per a G., inseparables. Basta associar-les perquè la crítica mèdica neixi naturalment de llur unió. G. accentua la importància de la crítica, sense la qual la història de la medecina només és un caramell de fets incoherents, i la filosofia mèdica una ficció. I per això G. blasma els que ell anomena dilectants (amateurs) d'erudició fàcil que creuen acabada la tasca quan han adquirit les nocions històriques més elementals i aquests somia-truites (songe-creux) que, enfarinats de metafísica i proveïts d'un vocabulari intel·ligible, pretenen regenerar la medecina.

Seguint el precepte de Buffon, G. acaramulla fets per a donar-se idees. El mètode

del qual preconitza l'excel·lència, en altres mots, la crítica verament seriosa i fructuosa que G. aplica és la que s'ajuda de les coneixences històriques per a l'apreciació de les coses presents i que es serveix de la ciència actual per a aclarir, per una comparació judiciosa, les dificultats de la història. És generalitzant el mètode de l'humanisme en totes les ciències.

Del seu treball de crítica comparativa, G. arriba a la convicció que la filosofia mèdica ha de treure's de la mateixa evolució de l'art mèdica, a través les variacions i vicissituds que és possible d'apreciar, deixant-se conduir per la tradició. I per a copsar la vera tradició cal preocupar-se menys de sistemes i teories i percebre més fort la progressió contínua i la unitat de desplegament. És aquesta per a G. una distinció capital, un principi per a l'historiador.

Un altre principi que G. declara netament és que l'art mèdica, independent i autònoma en tant que art, no té en la seva essència la unitat, la fixesa, la uniformitat de desplegament que constitueixen pròpiament i caracteritzen la ciència. No tem G. de repetir-ho: la medicina no és una ciència; per la seva natura tant com pel seu objecte, la medicina no és ni pot ésser sinó una art. La història, que nota les tentatives fetes en totes les èpoques per a imprimir a aquesta art un caràcter científic, mostra amb evidència que la tradició certa i constant en medicina és la tradició de la pràctica, fonamentada en l'experiència i fortificada per l'observació.

Quin és el punt de partida de G.? El marca ja en els primers estudis i hi resta fidel tota la vida. Per ell el veritable paper d'Hipòcrates és d'ésser el primer organitzador de l'art mèdica, separant-la per sempre de les especulacions metafísiques i salvant-la dels assaigs prematurs de sistematització científica. Hipòcrates constitueix l'art mèdica alliberant-la ensems tant dels purs teòrics com dels sacerdots supersticiosos. La comprensió del paper d'Hipòcrates, forneix a G. el fil conductor, a través de les teories i els sistemes que han sorgit successivament en medicina, sota la influència dels dogmes filosòfics i de les creences religioses. Per això, en tot el curs dels seus estudis d'història mèdica, procura subtreure's a l'habitud de veure la medicina dogmàtica o sistemàtica obeïnt a la influència de les doctrines filosòfiques. Àdhuc quan es confronten els sistemes de medicina amb els sistemes de filosofia, cal guardar-se, segons G., de tota exageració sobretot en el període antic, que G. ha estudiat a fons, en què és més difícil destriar els elements complexos que han concorregut al desplegament de l'art mèdica, cal no deixar-se dominar per les tendències essencialment filosòfiques, que priven de percebre distintament l'origen de les teories i el joc dels sistemes mèdics.

G. és un metge-filòsof i un filòleg humanista. Com a filòleg humanista s'ha ocupat de la formació de l'home i, per tant, dels problemes de l'ensenyament.

Avui tractaré només del metge-filòsof o historiador de la medicina.

La seva introducció a *La med.* és una mena de discurs sobre la Història filosòfica de la Medicina.

G. constata amb orgull que en el seu temps no hi havia a França sis metges en condicions d'investir seriosament una qüestió qualsevol d'història de la medicina. L'erudició, la literatura, la crítica i la filosofia mèdiques només hi existien de nom. Només eren cultivades per alguns savis en nombre molt reduït, estrangers —com G.— gairebé tots a tota ambició, com també a les intrigues i maniobres a les Facultats i a les Acadèmies.

G., en els primers temps de la seva estada a París, ple d'illusions en la seva carrera, havent debutat amb dues tesis considerables, en possessió dels millors títols, degué rebre aviat profundes decepcions que l'amargaren. Observa amb amargor que els pocs metges, com ell, que han romàs fidels al culte de la tradició, són considerats amb desdeny i gairebé amb menyspreu. Els *faiseurs* d'arengues —al·lusió a Orfila i als seus continuadors— no tracten massa bé a aquests fidels, que ells anomenen alegrement savis de gabinet, gent de biblioteca, com G., i que tanmateix són els únics que amiden tota la grandesa de l'art mèdic, perquè els és donat de contemplar aquesta art en la tradició dels segles, i que aquesta contemplació els aconhorta de la mediocritat present i de la *tonta* vanitat de llurs contrincants.

Les al·lusions a l'ambient filosòfic del seu temps, no són poc escasses. Es pregunta G. com un historiador comprendria l'art mèdic desplegant-se en els segles, si es preocupa d'aquest principi, d'aquesta llei d'evolució, admesa per una escola filosòfica contemporània? No és al·lusió a Cousin? En efecte: l'historiador de la medecina no podia admetre que l'empirisme hagi engendrat l'escepticisme, aquest el dogmatisme, i aquest darrer l'idealisme. Aquest principi, tan gloriejat pel que G. anomena el xarlatanisme eclèctic, ni sols té, en metafísica, la valor d'una llei empírica.

En la seva crítica històrica, G. concedeix una part important a la religió. Sobretot en el període de declinació de la cultura greco-llatina, juga un paper essencial el misticisme mèdic. G. l'estudia en els seus orígens, per a poder apreciar ben bé la producció de doctrines i de sistemes mèdics que s'originen successivament, sota la influència del novell element religiós.

A l'antiguitat, l'admiració de G. se'n va cap als metodistes. Anuncia estudis especials a base de la traducció de Celi Aurelià. Els metodistes havien reprès la gran tradició hipocràtica, però sense prejudicis de cap mena, seguint la via lluminosa dels metges alexandrins, associant el mètode racional al mètode experimental. Galè, que no té les simpaties de G., no pogué congeniar amb la doctrina dels metodistes, perquè hi havia en ell, segons G., "du charlatan et de l'illuminé". Galè té segons G. moltes responsabilitats: entre elles, la d'haver rehabilitat, per esperit reaccionari, aquesta entitat fictícia que porta la vaga denominació de *natura*, i per haver invocat, per odi a Epicur i a Demòcrit, l'autoritat de Plató "la influència del qual ha estat sempre nefasta al progrés científic". (Deixo al bon G., al qual decididament molestava la metafísica, la responsabilitat d'aquesta asserció.) En canvi, els metodistes! Aquests metges rebutjaven el sobrenatural, les entitats fictícies, les hipòtesis ocioses, les teories humorals i les qualitats elementals, en pocs mots, tot el que G. anomena les abstraccions imaginàries. Partien de la realitat com a principi de tota coneixença i s'abstenien de la recerca de les causes primeres i finals. Mentre que Galè introduïa en la medecina una metafísica subtil. I no és menor la repulsa de G. contra els fautors de prodigi i taumaturgs als quals Galè donava la mà que contra les meravelles que ja fa setanta anys contaven els espiritistes "pour appeler de leur nom barbare les gens qui sont en commerce courant avec les esprits".

D'ell mateix

Es considera una rara avis, com a metge filòsof. Hi ha pocs metges filòsofs. D'altra banda, la filosofia i l'erudició no solen anar plegades. I així, per considerables que siguin els materials acaramullats pels erudits, la història de la medecina estava encara per escriure.

Tingué la pruija d'expressar sempre francament les seves opinions, sense preocupar-se de si serien del gust de tothom. Aquesta pruija, que arribà a ésser considerada com a mal-humor, li portà disgusts i enemistats amb gent eminent i de bona fe. Predeia, i potser desitjava, les reaccions contra la pròpia opinió. Evidentment li plaïa col·locar-se a l'oposició de les tendències que prevalien llavors en l'ensenyament i en la pràctica de la medecina.

Ja de jove (prefaci a «La med. etc», datat al 25 de setembre de 1864) diu que no ha sabut mai disfressar el seu pensament; que no s'ha penedit mai d'haver dit la veritat; que no s'ha proposat mai de plaure a cap colla, a cap posició savante.

Guàrdia té el coratge d'anomenar-se erudit i de fer l'elogi de l'erudició! Una de les seves divises és la sentència grega que un savi, Letronne, inscriví en els llibres de la seva biblioteca: "cal instruir-se i unir a l'instrucció el judici". Tal és el secret de l'erudició, la qual, segons G., és, en veritat, la concordança del saber i del bon sentit, concordança ben rara, cal convenir-hi, si pensem en el gran nombre de gent que aprovisionen coneixements i no poden assimilar-los. Passa a certs erudits el que a certs valetudinaris l'esperit dels quals és més fort que la capacitat digestiva.

Per a exercir en crítica, acut al discerniment, sentit delicat que G. evidentment està segur de posseir. Com està segur de la seva sagacitat, distinta de la imaginació, i veïna del geni, quan és duta a un grau eminent. La sagacitat és el terme més elevat d'aquestes facultats diverses, el conjunt de les quals fa el "vrai savant". Observar atentament, comparar amb justesa, concloure a punt, jutjar sense precipitació i amb seguretat, conjecturar sòbriament, generalitzar amb circumspecció, aportar proves per a cada asserció: aquestes són les principals obligacions que G. s'exigeix com a crític, convenint que únicament és digne d'aquest títol aquell que les omple. Erudició i crítica són igualment poc comunes, exigeixen un aplec de qualitats i condicions que es troben rarament juntes. D'aquí el descrèdit en què els té la massa vulgar, imaginant-se que l'erudició i la crítica són tasca de talents modestos i subalterns. G. s'accontenta pensant que els treballs d'aquesta mena poden il·lustrar a esperits superiors, sense que assoleixin mai la voga, la qual només és la calderilla de la glòria.

DE SI MATEIX

Per a envestir amb fruit les matèries greus que G. tracta, cal una erudició sòlida i un esperit exercitat en la meditació de les més altes qüestions —erudició i esperit que naturalment G. creu posseir i de veritat posseïa. És de rigor l'adquisició de les coneixences indispensables, la reflexió ha de fer la resta.

En 1865 G. era bibliotecari adjunt de l'Acadèmia imperial de Medecina. Què degué passar perquè G. es planyís que algú hagués pretès que bastava confiar la càtedra d'història de la medecina al bibliotecari, relegant així la història de la medecina entre els cursos complementaris o secundaris? Indé ira del nostre inflamable G. Aquests gens de robe estan tan infatuats de llur mèrit i són tan estrangers als estudis transcendents, que la història de la medecina no és, per a ells, sinó una matèria d'erudició i de bibliografia. Greu ferida per al bibliotecari, que és G., orgullós de la seva funció. Un bibliotecari, pensen els docents infatuats, ha de conèixer aquestes coses i ja és suficient. Un ensenyament accessori pot ésser confiat sense perill i amb aventatge, a un home de segon ordre.

Car un bibliotecari és poca cosa per a aquests personatges, doctes i infallibles, que desdenyen les lliçons de saviesa i de seny contingudes en els vells llibres. Quines humiliacions degué patir G. perquè es sentís considerat com a persona de segon ordre! Amargament constata que a les Facultats com a les Acadèmies —ell és Bibliotecari a l'Acadèmia— un bibliotecari només és un bibliògraf, un petit funcionari que no està gaire per damunt dels empleats per la consideració i per l'estipendi, car hi ha correlació entre els dos. Per això és bo que de temps en temps, un G., un bibliotecari, atacant els prejudicis i burlant-se d'aquestes distincions jeràrquiques tan cares a les mediocritats amb títol, digui altament que no tot és excel·lent en les Facultats ni en les Acadèmies. Hi ha homes, com G., que, al fons de la seva biblioteca està atentíssim a les estultícies aplaudides a l'amfiteatre o al saló de sessions, i que no ha envejat mai aitals triomfs. És que J. E. Dezeimeris, bibliotecari, quan vivia, de la facultat de medecina de París, no valia com la major part de professors que venien a demanar-li llibres? És que el bibliotecari G., menorquí, no podia valer tant com l'altre menorquí, Orfila, professor, acadèmic, i orador aplaudit? Un bibliotecari que el fan professor no s'eleva pas; canvia simplement de funció i d'atribucions. A fi de comptes, és al saber i a la capacitat que li han valgut el primer títol, que ell deu el segon. Sembla que la Facultat no volgué que un home de mèrit deixés la biblioteca per asseure's en una càtedra. L'any 1864, tanmateix, la història de la medecina era ja introduïda en l'ensenyament superior: en el Col·legi de França. I fou un bibliotecari designat per a professar-la. I perquè els maliciosos no poguessin retreure a G. que parlava per decepció personal, G. aplaudeix la tria del Dr. Ch. Daremberg, que havia pujat successivament de l'Acadèmia de Medecina, on treballava G., a la Mazarina i finalment al Col·legi de França.

Alguna topada degué tenir, en instal·lar-se a París, amb la Facultat, perquè els seus escrits no dissimulen pas un cert rancor contra la corporació docent, a la qual acusa de tractar la qüestió tan complexa de la uniformitat de doctrines com la Convenció —G. és anti-jacobí— ha resolt la de la unitat de pesos i mesures. L'acusa de tossuderia escolàstica i de vel·leïtats de tirania dogmàtica, les quals evidenciarien l'estretor d'esperit i els prejudicis inguaribles dels professors. No hi ha entre ells el més petit clínic, ni el patòleg més mediocre, ni el fisiòleg més minso que no es cregui posseïdor d'una filosofia mèdica completa. De fet, no saben res, perquè no s'interessen per la història de les variacions de la medecina i de la seva evolució meravellosa. Ells i llurs mestres només tenen una divisa: la pràctica. Motiu per a envestir contra ella. I no és que, segons G., no calgui comptar moltíssim amb la pràctica sense la qual no hi ha art. Però G. observa també que, sense els principis d'una ciència superior i general, sense les doctrines que es resumeixen en una teoria, l'art s'empeteix, es degrada, i cau a la fi en l'enviliment. La pràctica, així decorada amb el nom d'observació, no és, en definitiva, sinó immobilitat, absència, paràlisi o mort del pensament, pura mecànica o groller automatisme, fruit de la mnemònica i de l'habitud adquirida amb la repetició dels mateixos actes.

G. és un romàntic, en el sentit que li desplaça la visió del món que el volta i que cerca una compensació aconhortadora fora de la realitat immediata. Res no l'entristeix tant com l'espectacle que li ofereixen les escoles de medecina del seu temps. L'ensenyament mèdic és ple de noses, sobrecarregat. D'on en resulta inferior i insuficient. Els estudis són febles segons G. perquè l'abundor excessiva de matèries en priva la justa distribució; de

manera que tota l'aplicació se'n va en els detalls. L'atenció es concentra i s'exhaureix en les minúcies. Els manuals no es proposen sinó una finalitat: donar satisfacció al desig dels aprenents de metge els quals només cerquen respostes totes fetes per a llurs exàmens. Així, essent la pràctica la gran i l'única preocupació, hom pensa en l'ofici i no en l'art. Per això rarament hi ha artistes en medecina. En realitat, de cara a la medecina, G. observava el mateix problema de l'humanisme i l'art que igualment hauria pogut constatar —i constatem sobretot avui— en altres professions. Després d'investir la pràctica, forçadament G. havia d'investir l'especialització. Cada professor, observa, s'és isolat en la seva càtedra com en una especialitat.

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

- CARRERAS Y ARTAU, Tomàs (1951): «Semblanza del médico-filósofo Dr. J. M. Guardia (1830-1897)». *Archivos Iberoamericanos de Historia de la Medicina*. Vol. III, fasc. II (juliol-desembre), p. 389-439.
- COLL-VINENT, Sílvia (2015): «Joan Estelrich i la premsa menorquina: els orígens de l'escriptor i de l'activista cultural». *Randa*. Núm. 74 (Miscel·lània Josep Miquel Vidal Hernández), p. 41-69.
- ESTELRICH, Joan (1922): *Fundació Bernat Metge. Una col·lecció dels clàssics grecs i llatins* [opuscle]. Barcelona: Editorial Catalana.
- ESTELRICH, Joan (2012): *Dietaris*. Edició de Manuel JORBA. Barcelona: Quaderns Crema, 651 p. (D'un dia a l'altre, 38).
- GRAÑA, Isabel (1996): «Joan Estelrich (1896-1958): presència, acció i intervenció en la cultura catalana del segle XX», pròleg a Joan Estelrich, *Entre la vida i els llibres*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, p. V-XXVII.
- GRAÑA, Isabel (1997): «Menorca en el desvetllament espiritual de Joan Estelrich», dins POMAR, Jaume (ed.): *Miscel·lània Estelrich*. Palma de Mallorca: El Tall, p. 21-34.
- GUÀRDIA, J.-M. (ed.) (1889): *Le Songe de Bernat Metge, auteur catalan du XIV^e siècle*, publié et traduit pour la première fois en français, avec une Introduction et des Notes par... Barcelona: Alphonse Piaget; Álvaro Verdaguer.
- GUÀRDIA, Josep Miquel (1998): *L'illa de Menorca i altres escrits*, ed. Josefina SALORD I RIPOLL. Menorca: Institut Menorquí d'Estudis, 127 p.
- HERNÁNDEZ SANZ, Francisco (1909): «Menorquines ilustres. José Miguel Guardia (Alayor 23 enero 1830 - París 19 julio 1897)». *Revista de Menorca*, Maó: Ateneu Científic, Literari i Artístic, p. 334-340.
- JORBA, Manuel (2003): «La literatura catalana en les lliçons de literatura espanyola de Manuel Milà i Fontanals», dins Rosa CABRÉ (et al.) (ed.), *Professor Joaquim Molas. Memòria, escriptura, història*. Vol. I. Barcelona: Publicacions de la Universitat de Barcelona, p. 573-587.
- JORBA, Manuel (2014): «Eugeni d'Ors als primers dietaris de Joan Estelrich (1918-1919)». *L'Espill*. Núm. 47 (tardor), p. 84-94.

- LÓPEZ CASASNOVAS, Joan F. (1984): «Josep Miquel Guàrdia. Notes a un epistolari», dins «Quinze cartes del Doctor Josep Miquel Guàrdia sobre la Renaixença», *Revista de Menorca*. Any LXXV (quart trimestre), p. 423-430.
- MALÉ I PEGUEROLES, Jordi (2003): «La literatura catalana a la Universitat. Esbós d'una història (I)». *Revista de Catalunya* (Nova etapa). Núm. 186 (juliol-agost), p. 41-63.
- PALAU, Joan de [Carles Rahola] (1925): «Un filòsof menorquí. Josep Miquel Guàrdia». *La Publicitat*, 25.XI, p. 1.
- PAREDES BAULIDA, Maria (2000): «Josep Miquel Guàrdia i els clàssics grecollatins». *Randa*, 45. Barcelona: Curial, p. 77-95.
- PASCUCHI, Marçal (1927): «Introducció a l'epistolari del doctor J. M. Guàrdia». *Revista de Catalunya*. Núm. 34, p. 386-395.
- PASCUCHI, Marçal (1928): «Introducció a l'epistolari del doctor J. M. Guàrdia». *Revista de Catalunya*. Núm. 52, p. 423-449.
- PASCUCHI, Marçal (ed.) (1984): «Quinze cartes del Doctor Josep Miquel Guàrdia sobre la Renaixença», *Revista de Menorca*. Any LXXV (quart trimestre), p. 417-497.
- PETRUS ROTGER, A. (1985): *José Miguel Guardia. Personalidad y doctrina pedagógica*. Ciutadella: Ajuntament d'Alaior, 430 p.
- RIQUER, Martín de (ed.) (1959): *Obras de Bernat Metge*. Barcelona: Universidad de Barcelona.
- RUIZ MANENT, José M. (1927): «J. M. Guardia en el Renacimiento catalán». *Diario de Barcelona*, 18.X, p. 4.
- SALORD RIPOLL, Josefina (1998): Pròleg a Josep Miquel Guàrdia, *L'illa de Menorca i altres articles*. Menorca: Institut Menorquí d'Estudis, p. 9-19.
- SALORD RIPOLL, Josefina (2003): «Josep Miquel Guàrdia: l'espai historiogràfic d'un intel·lectual crític de la Renaixença». *Professor Joaquim Molas: Memòria, escriptura, història*. Vol. II. Barcelona: Universitat de Barcelona, p. 905-917.
- SALORD RIPOLL, Josefina (2012): «Les versions horacianes de Joan Estelrich (Turri-Cano)». *Llum Nova, cent anys després*. Menorca: Ajuntament des Migjorn Gran; Centre d'Estudis Locals d'Alaior, p. 12-13.
- SALORD RIPOLL, Josefina (2015): «Les correspondències menorquines de Joan Estelrich (1913-1957)», dins Pla, Xavier (ed.): *El món d'ahir de Joan Estelrich*. València: Publicacions de la Universitat de València, p. 125-184 (Assaig, 42).
- VALENTÍ FIOL, Eduard (1973): «Presència de la tradició clàssica en la Renaixença catalana», dins *Els clàssics en la literatura catalana moderna*. Barcelona: Curial, p. 15-54 (Biblioteca de cultura catalana, 4).
- VILÀ I BAYERRI, Montserrat (2009): *Lluís Nicolau d'Olwer, medievalista (1904-1938)*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 152 p. (Textos i estudis de cultura catalana, 148).
- YXART, Josep (1890): «Prosa didáctica». *El año pasado. Letras y artes en Barcelona*. Barcelona: Librería Española de López, p. 99-108.

RESUM

Aquest article se centra, primer, en la figura de Josep Miquel Guàrdia, el seu contacte amb els estudiosos catalans de la Renaixença i les seves propostes culturals, especialment la catalogació i les edicions de textos catalans antics, que es van concretar en el seu volum sobre *Le Songe* de Bernat Metge (1889). Aborda, després, el fet que la figura polifacètica de Guàrdia —metge, pedagog i classicista— interessà Eugeni d'Ors, que va encarregar-ne un estudi a Joan Estelrich. Aquest estudi no va veure la llum, però en aquest article s'aporten i es comenten els materials conservats al Fons Joan Estelrich de la Biblioteca de Catalunya.

MOTS CLAU: Josep Miquel Guàrdia, Joan Estelrich, Renaixença, *Lo somni*.

ABSTRACT

The Cultural Programme of Josep Miquel Guàrdia and the studies plan of Joan Estelrich

The present article focuses, primarily, on the figure of Josep Miquel Guàrdia, his contact with Catalan Renaissance scholars and his cultural ideas, especially the cataloguing and editing of old Catalan texts, which found expression in *Le Songe* by Bernat Metge (1889). It also looks at the fact that the many-sided figure of Guàrdia (doctor, pedagogue and classicist) interested Eugeni d'Ors, who commissioned Joan Estelrich to conduct a study. This work was not published, but in this article we present and comment on the materials housed in the *Fons Joan Estelrich* (Joan Estelrich collection) in the *Biblioteca de Catalunya*.

KEY WORDS: Josep Miquel Guàrdia, Joan Estelrich, Renaissance, *Lo somni*.